

Yönetimden Yönetişime Geçiş: Çevre ve Doğal Kaynaklar Odaklı Kavramsal Bir İnceleme

From Management to Governance: A Conceptual Review with a Focus on Environment and Natural Resources

 İlke Hilal ŞENSÖZ¹, İdris DURUSOY²

Özet

Bu derleme çalışması, yönetim anlayışındaki dönüşümleri ve çevresel yönetim olgusunu incelemektedir. Yönetim, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup, Sanayi Devrimi ile bilimsel bir disiplin haline gelmiştir. Klasik yönetim yaklaşımı, verimlilik ve hiyerarşiye odaklanırken; neoklasik yaklaşım, insan davranışlarını merkeze almıştır. Modern yaklaşım, sistem, durumsallık, amaçlara göre yönetim ve stratejik yönetimi içerirken; post modern yaklaşım, toplam kalite yönetimi, yalın yönetim ve değişim mühendisliği gibi yenilikçi perspektifler sunmuştur.

Geleneksel merkezîyetçi yönetim anlayışının yeterli olmaması, sivil toplum ve özel sektör gibi aktörlerin yönetim sürecine dâhil edilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda, merkezîyetçi yönetimden; katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik, tutarlılık, eşitlik ve adalet, hukukun üstünlüğü ilkelerine dayalı yönetime geçiş yaşanmıştır. Türkiye’de yönetim anlayışı, 1980’lerden itibaren Avrupa Birliği, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla yürütülen ilişkilerle şekillenmiştir.

Çevresel yönetim, çevre ve doğal kaynak meselelerinin sınır aşan etkileri nedeniyle uluslararası süreçlerle küresel bir çerçeve kazanmıştır. Çevresel yönetim olgusu, çevre sorunlarıyla mücadelede küresel iş birliği, ademi merkezîyetçilik, pazar odaklı ve ölçekler arası yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Ancak, çevresel yönetimin etkinliği, politik irade ve ekonomik çıkarlarla sınırlıdır. Sonuç olarak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için yönetim ilkelerinin (katılım, şeffaflık, hesap verebilirlik) güçlendirilmesi ve sistemik dönüşümlerin gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, yönetim, çevresel yönetim, doğal kaynaklar.

Abstract

This review study examines the transformations in management approaches and the concept of environmental governance. Management has existed since the dawn of human history, but it emerged as a scientific discipline during the Industrial Revolution. While classical management emphasized efficiency and hierarchy, the neoclassical approach focused on human behavior. The modern approach introduced systems theory, contingency theory, management by objectives, and strategic management. The postmodern approach provided innovative perspectives, including total quality management, lean management, and reengineering. The inadequacy of traditional centralized management has imposed the inclusion of various actors, such as civil society and the private sector, in the management process. Consequently, there has been a transition from centralized management to a model based on principles such as participation, transparency, accountability, effectiveness, consistency, equality, justice, and the rule of law. In Turkey, the concept of governance has been shaped since the 1980s through relationships with international institutions, including the EU, IMF, and the World Bank. Environmental governance has developed a global framework in response to the transboundary impacts of environmental and natural resource issues. It encompasses global cooperation, decentralization, market-based strategies, and multi-scalar approaches to address environmental challenges. However, its effectiveness is often limited by political will and economic interests. In conclusion, this study underscores the necessity of reinforcing governance principles and implementing systemic transformations to achieve sustainable development goals.

Keywords: Management, governance, environmental governance, natural resources.

Geliş Tarihi: 05.05.2025, Düzeltme Tarihi: 20.05.2025, Kabul Tarihi: 19.06.2025

Adres:¹ Kanlıca Orman İşletme Müdürlüğü, Kartal Orman İşletme Şefliği, İstanbul.

Adres:² Düzce Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü.

E-mail: ilke80@hotmail.com

1. Giriş

Hızla artan nüfus, teknolojik gelişmeler, değişen ve çeşitlenen insan ihtiyaçları gibi unsurların etkisi ile değişen dünyada, bilimin pek çok alanında olduğu gibi yönetim alanında da paradigma değişimi meydana gelmiştir. Özellikle iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, denizlerde meydana gelen kirlilik, sera gazı emisyonlarındaki artış gibi küresel çevre sorunlarına ulusal ölçekte çözüm üretmenin mümkün olamayacağı görüşünden yola çıkarak çevresel sorunlara uluslararası ölçekte, iş birliğine dayalı, katılımcı, çok paydaşlı çözüm arayışı olarak ifade edilebilecek çevresel yönetim kavramı öne çıkmaya başlamıştır.

Bu derleme çalışmasıyla, öncelikle yönetim kavramı irdelenerek tarihsel süreç içerisinde yönetim alanında meydana gelen değişimler incelenecektir. Ardından yönetimden yönetişime geçiş süreci ile yönetişime dair kavramsal çerçeve sunulmaya çalışılacaktır. Son olarak ise çevresel yönetim olgusu irdelenerek tarihsel süreç içerisinde çevresel yönetim anlayışındaki gelişmeler ele alınacaktır.

Bu çalışmanın, çevresel sorunlara dikkat çekilerek çevreyle ilgili kurumsal ve yasal düzenleme süreçleri ile politika belgelerinin hazırlanma süreçlerine, uluslararası sorunlara kolektif çözüm arayışları kapsamında yapılacak akademik çalışmalara katkı sunması beklenmektedir.

2. Yönetim kavramı

Yönetimi en basit haliyle ifade etmek gerekirse, “kimi işleri başkalarıyla birlikte ve başkaları aracılığıyla etkin ve verimli bir şekilde yerine getirme sürecidir” (Robbins vd., 2016). Bir başka tanımlamada, yönetim kavramı, “bir grup insanı belirlenmiş amaçlara doğru yöneltme, aralarındaki iş birliği ile koordinasyonu sağlama çabalarının bütünü” içeren bir süreç” şeklinde ifade edilmektedir. Başkaları vasıtasıyla iş görme ve önceden belirlenen hedeflere ulaşmanın söz konusu olduğu her durum yönetimin süreç olma bağlamında değerlendirilebilir (Şimşek ve Çelik, 2019). Yönetimin bir süreç olarak kabul görmüş daha geliştirilmiş bir tanımı “işletmenin (örgütün) elindeki kaynaklarını planlayarak, organize ederek, yürüterek ve kontrol ederek, diğer insanlar aracılığı ile, etkili ve verimli bir şekilde kullanılması ve amaçlarını gerçekleştirme süreci” şeklinde yapılandırılır (Ülgen ve Mirze, 2018). Yönetim, karar alma, uygulama, alınan kararlar ile ulaşılması hedeflenen amaçların uygulama sonuçları ile karşılaştırması ve karşılaştırma sonucunda uyumsuzluk durumunun tespiti halinde bu uyumsuzluğu gidermeye yönelik düzeltici eylemlerde bulunma aşamalarının bütünüdür (Türker, 2020).

Yönetim, yaşantımız üzerinde etki gösteren önemli bir olgudur. İnsanın olduğu her yerde yönetimin varlığından söz edilebilir. Bu durum ise tarihsel yönden yönetimin insanlık kadar eski bir olgu olduğunu işaret etmektedir (Akman, 2020). İnsanlık tarihi kadar eski olan yönetim bilimi iki ayrı dönemde ele alınarak incelenebilir. Sanayi Devrimi'nin başlangıcına kadar olan dönem “Bilimsel Yönetim Öncesi Dönem veya Geleneksel Yönetim Dönemi” olarak nitelendirilir (Bolat ve ark., 2018). Bilimsel yönetim öncesi dönemde sezgiye dayalı sanatsal bir yetenek olarak uygulama alanı bulan yönetimin bir bilim alanı olarak kabul görüp incelenmeye başlaması ise yakın zamana rastlamaktadır. Bu nedenledir ki yönetimden sanatların en eskisi bilimlerin en yenisi şeklinde söz edilmektedir.

18. Yüzyılın sonlarında İngiltere’de başlayarak tüm dünyaya yayılan Sanayi Devrimiyle makineleşmenin artması küçük işletmelerin yerini büyük fabrikaların almasına ve üretim tekniklerinin farklılaşmasına, bu durum da yönetsel anlamda anlayış değişikliğine neden olmuştur (Koçel, 2005). Yönetim anlayışındaki hızlı değişim, işletmelerin çevrelerindeki değişim ve dönüşümlerden kaynaklanmaktadır. Özellikle iletişim ve bilgi işleme teknolojilerindeki gelişmeler tüm yönetim uygulamalarını etkilemiştir. Bu değişim ve gelişmelerin yönetim alanındaki etkileri yönetim literatüründe belli dönemlere ayrılarak değerlendirilmektedir.

Yönetim uygulamaları her ne kadar tarihsel olarak çok eski zamanlara dayansa da yönetimin bir bilim alanı olarak kabul edilip incelenmeye başladığı dönem, yönetim literatüründe, bilimsel yönetim dönemi olarak ifade edilmektedir. Bilimsel yönetim dönemi de kendi içinde klasik yaklaşım, neoklasik yaklaşım, modern yaklaşım ve post modern yaklaşım olarak sınıflandırılmaktadır (Dalay, 2001). Çalışmanın bu aşamasında bilimsel döneme ait yönetim yaklaşımlarına genel bir bakış sunulacaktır.

2.1. Klasik yönetim yaklaşımı

Yönetim ve yönetici kavramının örgütsel bir yapıyı işaret etmesi ve denetim-yönetim anlamıyla kullanılması 20. Yüzyılın başlarını işaret etmektedir. Bu dönemde yönetim kavramına katkılarından dolayı, yönetim alanındaki üç büyük bilim insanı olarak anılan Frederick Winslow Taylor, Henry Fayol ve Max Weber’in yönetim olgusuna yönelik görüşleri büyük oranda benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır (Akman, 2020). Yönetimin bir bilim olarak ele alınıp incelenmeye başladığı bu dönem Klasik Yönetim Yaklaşımı Süreci olarak bilinmektedir.

Klasik Yönetim Yaklaşımı, bilimi temel alan, uyum ve iş birliğine dayalı, maksimum üretimin, çalışanların verimliliğinin ve refah düzeyinin en üst düzeyde olmasının

hedeflendiği bir yönetim yaklaşımıdır. Taylor’a göre, yönetimin temel hedefi, tüm çalışanların tek tek bireysel maksimum refahını sağlamak suretiyle işverenin maksimum refahını sağlamaktır. Taylor’un bilimsel yönetim anlayışı 4 temel ilke üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; doğru bir bilim geliştirilmesi, çalışanların bilimsel olarak seçilmesi, işçinin bilimsel eğitimi ve geliştirilmesi, yönetim ve çalışanlar arasında iş birliğinin sağlanmasıdır (Taylor, 2020).

Klasik yönetim yaklaşımının bir diğer bilim insanı olan Henry Fayol, bir kuruluştaki meydana gelen işletme faaliyetlerini; teknik işler, ticari işler, mali işler, güvenlik işleri, muhasebe işleri ve yönetim işleri olarak altı bölüme ayırmıştır. Bu işlerin her biri bir bütünün parçaları olarak değerlendirilmektedir ve bu parçalardan birinin eksikliği sistemin işleyişini imkânsız hale getirir. Öyleyse yönetim, “bir kuruluştaki meydana gelen tüm sınai işlerin gerektirdiği işlemler bütünün bir parçası olarak değerlendirilebilir”. Fayol’a göre yönetimin başarıya ulaşması, önceden belirlenmiş ilkeler bütününe uygulanmasıyla mümkündür. Öyle ki, 1916’da Fransa’da yayımladığı “genel ve endüstriyel yönetim” adlı eserinde yönetimin ilkelerinin uygulanmasının önemine “ilkelerin verdiği aydınlık, deniz fenerlerinininki gibi, ancak limanın yolunu bilenlere kılavuzluk eder. Gerçekleştirilmesi için gereken araçlar olmaksızın hiçbir ilke işe yaramayacaktır” ifadeleri ile dikkat çekmiştir (Fayol, 2016). Burada esasen vurgu yapılmak istenen şey, başarılı bir yönetim için, yönetim ilkelerinin belirlenmesiyle beraber bu ilkelerin uygulanmasını içeren bir yöntem geliştirilmesi gerektiğidir. Fayol’un yönetime dair geliştirdiği, “iş bölümü, otorite, disiplin, kumanda birliği, yürütme birliği, genel çıkarların özel çıkarlara tercihi, iş bedelinin ödenmesi, merkeziyet, hiyerarşi zinciri, düzen, hakkaniyet, memurlarda istikrar, teşebbüs fikri ve memurlar birliği” olmak üzere 14 temel ilke (Fayol, 2016) bugünkü yönetim anlayışına da ışık tutması bakımından önemlidir.

Klasik yönetim anlayışına ışık tutan bir diğer bilim insanı olan Max Weber’in bürokrasi yaklaşımı ise hiyerarşik yapılanma ve komuta zincirine dayalı, yönetim sisteminin kurallar ve yönetmelikler ile tanımlandığı, iş bölümü ve uzmanlaşmayı hedefleyen, yöneticilerin astları ile olan ilişkilerinin kişisel değil profesyonel olması koşulunu gerektiren, iş atamalarında liyakatin dikkate alınmasının başlıca unsur olduğu bir yönetim anlayışı önermektedir (Seker, 2014).

2.2. Neoklasik (davranışsal) yönetim yaklaşımı

Neoklasik yaklaşım, klasik yaklaşımın eksik bıraktığı kısım olan insan unsurunu inceleme konusu yapmış, insanın organizasyon yapısı içerisindeki davranışlarını inceleyerek

organizasyonun yapısı ile insan davranışları arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışmıştır. Dolayısı ile, bir organizasyon içerisinde iş gören insan unsurunu anlamak, insanın yeteneklerinden olabildiğince yararlanabilmek, organizasyon yapısı ile insan davranışları arasındaki ilişkileri gözden geçirmek, organizasyon içerisinde oluşan sosyal grupları ve bu sosyal grupların özelliklerini ortaya koymak neoklasik yaklaşımın ana fikrini oluşturmaktadır (Koçel, 2005).

Neoklasik yönetim yaklaşımı ilk olarak, 1924 yılında, “Hawthorne Araştırmaları” olarak bilinen, gözlemlere dayalı deneysel bir çalışma ile başlamıştır. Çalışma ortamındaki çeşitli değişikliklerin çalışan davranışları ve verimlilikleri üzerine etkisi incelendiği çalışmalarda, esasen verimliliği artırmanın en iyi yolun insan ilişkilerinin iyileştirilmesinden geçtiği ortaya konulmuştur (Mayo, 1930).

Neoklasik yönetim yaklaşımına ışık tutan Douglas McGregor’un 1957’de yayımlanan “İşletmenin İnsani Yönü” çalışması, X ve Y kuramı olmak üzere iki ayrı yönetim modeli sunmuştur. X kuramı, çalışanların tembel ve sorumluluktan kaçan bireyler olduğunu varsayarak, onların yönlendirilmesi için ikna edilmeleri, ödüllendirilmeleri, cezalandırılmaları, kontrol edilmeleri yönetimin görevi sayılmaktadır. McGregor, bu geleneksel yaklaşımın yanlış olduğunu, bireysel davranışların insanın doğasından değil yönetim felsefesinden kaynaklandığını tespit etmiştir. Y kuramı ise çalışanların potansiyeline odaklanır. Bu modele göre yönetimin görevi, bireylerin motivasyonunu ve gelişimini destekleyerek örgütsel hedeflere yönlendirmektir. Yöneticiler, çalışanların yeteneklerini ortaya çıkarmak için fırsatlar yaratmalı ve engelleri kaldırmalıdır (Mcgregor, 1960).

1957’de Chris Argyris tarafından kaleme alınan “Kişilik ve Örgüt” adlı kitapta tanımlanan kişilik (P) ve örgüt (O) kuramının ana temalarından biri, bireysel farklılıkları incelemek ve bireysel farklılıkların gelişebileceği yeni iş dünyaları önermek olmuştur (Argyris, 1973). Yüksek vasıflı işlerde çalışan olgun kişilikli çalışanların eğilimleri çalışma hayatını olumlu yönde etkileyecek şekilde gelişirken düşük vasıflı işlerde çalışan olgun olmayan kişilik yapısındaki çalışanların eğilimleri çalışma hayatını olumsuz yönde etkileyecek şekilde gelişmektedir (Argyris, 1959). Bu yaklaşıma göre çalışanların kişiliklerinin çözümlenerek örgütsel uyumunun ortaya konması organizasyonun başarısı açısından oldukça önemlidir.

Neoklasik yaklaşımına ışık tutan bir diğer bilim insanı olan Abraham Maslow’un 1943 yılında yayımlanan “İnsan Motivasyonu Kuramı” adlı çalışmada insana dair fizyolojik, güvenlik, sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı şeklinde sınıflandırılan temel

ihtiyaçların dayandığı çeşitli koşullara ulaşma veya bu koşulları sürdürme arzusu ve bazı daha entelektüel arzular kişilerin davranışlarını motive etmektedir. Bu temel ihtiyaçlar, bir üstünlük hiyerarşisi içinde düzenlenerek birbirleriyle ilişki içindedir. Hiyerarşinin en üst basamağını tatmin edilmeyi bekleyen ihtiyaçlar oluşturmaktadır (Green, 2000). Maslow'un insan motivasyonu kuramı her bir çalışanın tatmin edilmeyi bekleyen ihtiyaçlarının hiyerarşisinin haritalandırılarak buna göre motive edici araçlar geliştirilmesini öngörmektedir.

Yukarıda kısaca değinilen neoklasik yönetim yaklaşımının gelişimine ışık tutan her bir çalışmanın ortak yönü, organizasyon içerisinde insan unsurunun önemini öne çıkarmaktır. Bu bakış açısına göre, yönetimin en önemli unsurlarından biri olan örgüt yapısının anlaşılmasının yolu insan davranışlarının anlaşılmasından geçmektedir. Bu nedendir ki neoklasik yaklaşım aynı zamanda davranışsal yaklaşım olarak da anılmaktadır.

2.3. Modern yaklaşım

Modern Yaklaşım, sistem yaklaşımı (veya kuramı), istisnalarla yönetim, amaçlara göre yönetim, durumsallık yaklaşımı ve stratejik yönetim yaklaşımı olarak sınıflandırılmaktadır (Dalay, 2001). Sistem yaklaşımı, yönetsel olayları ve yönetim birimlerini birbiri ile ilişkilendirerek, bu ilişkilerin niteliğini ve birimler arası gelişmelerin birbirini etkileme durumlarını incelemeyi, ayrıca yönetimi farklı olaylarla ve çevresel koşullarla ilişkilendirerek değerlendirmeyi amaçlayan bir yaklaşım içermektedir. Sistem yaklaşımı, salt yeni bir disiplin olmaktan ziyade belirli olayların, durumların ve gelişmelerin mercek altına alınmasında kullanılan bir düşünce biçimini yansıtmaktadır. Bu kurama göre yönetim organizasyonu çeşitli parçalar, süreçler ve amaçlardan meydana gelen bir bütün olarak değerlendirilmektedir (Koçel, 2005). Sistem kuramı, özellikle, alışlagelmiş şematik düzende öngörülemeyen problemlerin aydınlatılmasını sağlamaı açısından oldukça önemlidir (Bertalanffy, 1950).

İstisnalarla yönetim, aktif ve pasif istisnalarla yönetim şeklinde sınıflandırılmaktadır. Aktif istisnalarla yönetim, liderin kurallardan ve standartlardan sapmaları önlemek amacıyla bu tür sapmaları aktif biçimde gözlemlemesi ve gerektiğinde düzeltici önlemler alması şeklinde gerçekleşir. Pasif istisnalarla yönetim ise yalnızca hatalar tespit edildikten sonra veya standartlara uyulmadığı takdirde müdahale edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Rowold, 2005).

Amaçlara göre yönetim, bir yönetici ile astının birlikte oturup, belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleştirilmesi gereken açık ve net hedefleri ortaklaşa belirlediğı ve bu hedeflerden

doğrudan astın sorumlu tutulduğu bir sistemi ifade etmektedir. Amaçlara göre yönetim, planların ve hedeflerin bir kademedan diğerine aktarılması sürecine diyalog unsuru eklemektedir. Üst yönetici, astıyla yaptığı görüşmeye belirli hedefler ve başarı ölçütleri ile gelir. Ast da aynı şekilde kendince uygun olduğunu veya işin yapılmasına daha iyi katkı sağlayacağını düşündüğü hedefler ve ölçütler öne sürer. Amaçlarla yönetim kavramı ilk olarak 1954 yılında Peter Drucker tarafından kullanılmış olmakla beraber yönetim yaklaşımı olarak Douglas McGregor, George Odiorne ve John Humble gibi birçok yönetim kuramcıları tarafından geliştirilmiştir (Thomson, 1998).

Durumsallık yaklaşımı, kuruluşların, işgörenlerin, örgütlerin ve şartların farklılık gösterdiğini ve bunun da farklı yönetimler gerektirdiğini vurgular. Durumsallık yaklaşımını en iyi şekilde ifade eden cümle kalıbı “Eğer...o zaman...” şeklinde olanıdır (Robbins vd., 2016). Yani en iyi yönetim şeklinin farklı durumlar için farklılık gösterebileceği düşüncesinden hareketle kabul görmüş tek bir evrensel yönetim şekline bağlı kalmadan yönetim yaklaşımının belirlenmesi gerektiği düşüncesini temel almaktadır.

Durumsallık yaklaşımı, bir işi yapmanın en iyi yoluna odaklanan klasik ve neoklasik yaklaşımları dışlamamakla beraber, bu yaklaşımlara dair prensip ve varsayımların ancak belirli durumlarda başarılı sonuç vereceğini savunmaktadır (Bolat ve ark., 2018).

Bir diğer modern yönetim yaklaşımı olan stratejik yönetim ise, “örgütün uzun dönemde performansını ortaya koyabilecek yönetsel kararlar ve faaliyetler seti” (Sezer, 2021) olarak ifade edilmektedir. Bir başka ifade ile stratejik yönetim “genel amaçları sahada uygulanacak eylem planına dönüştüren, çevrenin ve rakiplerin de göz önüne alındığı bir ortamda işletmenin başarıya ulaşmasına yönelik kararlar bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Stratejik yönetim yaklaşımı, işletmenin yerelden küresele çevresel koşullarının değerlendirilmesini, fırsatlar ve imkanlarla tehditler ve tehlikelerin farkına varmayı, işletmenin sahip olduğu güçlü ve zayıf yönlerin ortaya konularak stratejik hedeflerin belirlenmesini sağlamaktadır (Eren ve Özdemirci, 2018). Böylece büyük resim üzerinden uzun vadeli düşünme imkânı sunulmaktadır.

Stratejik yönetim, değişen çevresel koşullara karşı örgütün hızlı bir şekilde uyarlanmasını ve böylece örgütün devamlılığının sağlanarak stratejik hedeflere ulaşılmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım, örgütün en üst yönetiminin sorumluluğunda olup, üst yönetimin değerleri, çevre ve elde bulunan kaynaklar olmak üzere birbiri ile ilişki içinde olan ve süreklilik arz eden üç bileşenin değişen şartlara göre ayarlanmasını gerektirmektedir (Sezer, 2021).

2.4. Postmodern yaklaşım

Postmodern yaklaşım, toplam kalite yönetimi, yalın yönetim ve değişim mühendisliği olarak sınıflandırılmaktadır (Dalay, 2001). Toplam Kalite Yönetimi, en yalın haliyle müşteri gereksinimlerinin en üst seviyede sağlanması amacıyla kurulması gereken bir yönetim sistemi olarak tanımlanabilir (Mergen, 1993).

İlk olarak Deming, Juran ve Feigenbaum tarafından öne çıkarılan toplam kalite yönetimi anlayışı; müşteri odaklılık, ekip çalışması, yapılabilecek hatalara karşı önleyici yaklaşım, istatistik ve analizden yararlanma, çalışanların eğitimi ve sürekli gelişimi, üst yönetimin liderliği, tedarikçilerle iş birliği olmak üzere birbirini tamamlayan ilkelerden oluşmaktadır (Bolat ve ark., 2018).

Toyota, zanaatkarlar döneminin akıl ile el becerisinin birleşme felsefesini alıp Fordist sistemin iş standardizasyonu ve montaj hattı ile birleştiren, bununla birlikte ekip çalışmasını sisteme dahil eden yeni bir yönetim yaklaşımı olan yalın yönetimin benimsenmesine öncülük etmiştir (Krafcik, 1988).

Yalın yönetim düşüncesi israfın panzehri olarak tanımlanmaktadır ve yalın yönetim yaklaşımına dair müşteri değeri, değer akışı, akış, çekme ve mükemmellik olmak üzere beş ilkedен söz edilmektedir (Womack ve Jones, 2003).

Bir diğer postmodern yönetim yaklaşımı olan değişim mühendisliği, kurumsal bir yapının tamamen yeniden yapılanma sürecine dahil edilmesini ifade etmektedir. Yeniden yapılanma süreci genellikle alt kademelerde gerçekleşmekte olup yöneticilerden yeniden yapılanma sürecine liderlik etmeleri beklenmektedir (Bansal, 1996).

Yönetimin başarılı bir şekilde yeniden tasarlanması için harekete geçirme, etkinleştirme, tanımlama, ölçme, iletişim kurma süreçlerinin değişiminin sağlanması gerekir (Flarey, 1995).

Özetle değerlendirmek gerekirse, modern yönetim anlayışı, merkezi yönetim, hiyerarşi, kuralcılık, bilimsellik, nesnellik, dikey örgütlü yapı ile karakterize edilirken, postmodern yönetim anlayışı yerinden yönetimi, yatay örgütleri, sonuçlara odaklı yönetimi, durumsal yaklaşımları ve buna uygun özel örgütlenmeleri öngörmektedir (Yıldırım, 2010). Yani post modern yönetim anlayışı kuralcılığın durumsallığa ve işlevselliğe, nesnelliğin öznelliğe, hiyerarşinin yatay örgütlü yapıya, merkeziyetçiliğin yerelliğe dönüştüğü bir süreci ifade etmektedir.

3. Yönetişim kavramı ve yönetişime geçiş süreci

Yönetişim etimolojik olarak Yunanca “kubernan” yani pilotluk etmek, yönlendirmek, kılavuzluk etmek anlamı taşımakla birlikte ilk olarak orta çağ döneminde Platon tarafından bir yönetim sisteminin ne şekilde tasarlanacağı ile ilgili olarak kullanılmıştır. Aynı anlamıyla Orta çağ Latincesinde “gubernare”ye dönüşen bu kavram hükümet etme ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ancak 1980’lerde bu terim hükümetten farklı olarak ve sivil toplum örgütlerini de kapsayacak şekilde ele alınmaya başlanmıştır (Kjaer, 2004).

İkinci dünya savaşı sonrası hızla gelişen teknoloji ve endüstrileşme ile hızla artan nüfus, toplumların kaynak arayışlarının artması ve nihayetinde de doğal kaynaklar üzerinde ciddi anlamda baskı oluşturulması sonucunu doğurmuştur. Böylece, gelecek nesillerin doğal kaynaklardan karşılanması gereken ihtiyaçlarının tehlikeye atılmadan bugünün ihtiyaçlarının karşılanabilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu anlayış 1987 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan ve “Ortak Geleceğimiz” olarak anılan Brundtland Raporunun temelini oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan Brundtland Raporu’nda, temel ihtiyaçların karşılanmasının, çoğunluğun yoksul olduğu ülkeler için yalnızca yeni bir ekonomik büyüme çağını değil, aynı zamanda yoksulların bu büyümeyi sürdürmek için gereken kaynaklardan adil pay almalarının güvence altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda, bu eşitlik anlayışının, karar alma süreçlerinde etkili vatandaş katılımını güvence altına alan siyasi sistemler ve uluslararası karar alma süreçlerinde daha fazla demokrasi ile destekleneceği belirtilmiştir (WCED, 1987).

Brundtland Raporu’nda sürdürülebilir kalkınmanın sabit bir uyum hali değil, kaynakların sömürülmesinin, yatırımların yönünün, teknolojik gelişimin yöneliminin ve kurumsal değişimin gelecekteki ve mevcut ihtiyaçlarla tutarlı hale getirildiği bir değişim süreci olduğu ifadelerine yer verilmişti (WCED, 1987). Buradan anlaşılabileceği üzere Ortak Geleceğimiz raporu sürdürülebilir kalkınmanın yanı sıra hakkaniyet, adalet, etkin katılım, kurumsal değişim gibi kavramları da öne çıkaran, esasen yeni bir yönetim anlayışının da temelini oluşturmuştur. Bu yeni yönetim anlayışı, ilk olarak 1989 yılında Dünya Bankası tarafından öne çıkarılan, devlet, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin iş birliği içinde rol aldığı “yönetişim” kavramıyla literatüre dâhil olmuştur.

1987 yılında yayımlanan ortak geleceğimiz raporunun ardından 1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Rio De Janeiro’da gerçekleştirilen “Yeryüzü Zirvesi”, bir başka deyişle “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı” sonucunda oluşturulan Gündem 21

eylem planında Birleşmiş Milletler kapsamındaki örgütlere, ekonomik gelişme kurumlarına, sivil toplum örgütlerine ve yerel yönetimler üzerinde etkili olabilecek kişi ve kuruluşlara sorumluluklar yüklenmiştir. Gündem 21'in güncel sorunların çözümü ve geleceğe yönelik tehditlerden korunma ile ilgili stratejisi küresel ortaklık kavramı üzerine inşa edilmiştir. Böylece klasik yönetim anlayışı yerini katılımcılığa ve ortaklıklara dayalı yönetim anlayışına bırakmıştır (Aydınlı, 2004).

Yolsuzluk, kötü yönetim, kayırma, kaynakların yanlış kullanılması 1990'lı yıllarda "yönetişim" kavramını gündeme getirmiş ve hem siyasetin hem de yönetimin önüne önemli bir seçenek çıkarılmıştır. Geleneksel yerel yönetim yeni aktörlerin katılımıyla çok daha karmaşık bir yönetim yapısına dönüşmüştür (Çukurçayır ve Eroğlu, 2012). Böylece devletin yanında sivil toplumun ve özel sektörün etkin olduğu, katılımcı, çok paydaşlı, kendi içinde denetim mekanizmaları işleyen yeni bir yaklaşım benimsenmeye başlanmıştır. Yönetişim süreci, tek yönlü ve tepeden aşağı, hiyerarşik, merkeziyetçi yönetim düşüncesinden farklı olarak işbirlikçi, katılımcı, ortak aklın hâkim olduğu bir süreci ifade etmektedir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de yönetsel anlamdaki bu dönüşümü etkileyen birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından tek partili sistemden çok partili sisteme geçilerek temsil ilkesinin gerektirdiği kurumların tesisi yönetimin işlevselleşmesi bakımından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Hatta süreç içerisinde temsili demokrasinin eksiklikleri önemli ölçüde tartışılmaya başlamış ve böylece devlet-yurttaş ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ile yönetimde reform talepleri öne çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte gayri resmi katılım mekanizmaları da baş göstermeye başlamıştır (Göymen, 2010). Türkiye'de yönetişime geçiş sürecini hızlandıran bir diğer gelişme ise, tarımda makineleşme ile verimin artması, hızlı nüfus artışı ve kentleşmenin yaşanması sonucu çeşitli ölçeklerde merkezlerin oluşması, bu merkezlerde temsili demokrasinin gerektirdiği organların tesis edilerek seçimle görev alan yetkililerin yer aldığı yerel yönetim sisteminin kurulması olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, 1995 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, toplumun ve kurumların çoğulculaşması ve dış dünya ile çeşitli boyutlarda ilişkiler kurulması sonucu sivil toplumun büyüyerek devletle birlikte sorumluluklara ortak olan fonksiyonel bir yapı kazanması, özellikle medya aracılığı ile iletişim ağlarının güçlenmesi yönetişime geçiş sürecini hızlandıran önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Göymen, 2010).

Türkiye'de yönetişime geçiş sürecini etkileyen en önemli gelişmelerden bir tanesi de Avrupa Birliği'ne adaylık süreci olarak değerlendirilmektedir (Göymen, 2010). Aralık 1999'da gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığı ilan

edilerek Türkiye için katılım öncesi strateji açıklanmıştır. AB katılım öncesi stratejisinin üç ayağından birisi AB Komisyonu ve Konseyi tarafından hazırlanan “katılım ortaklığı belgesi”dir. Bir diğeri ise, mali unsurların yayınlandığı çerçeve yönetmeliğinin yayınlanmasıdır. Son olarak 24 Mart 2001 tarihinde “AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı”nın yayınlanması da katılım öncesi stratejinin üçüncü ayağını oluşturmaktadır. Katılım öncesi stratejinin bu üç ayağının tamamlanmasıyla birlikte Türkiye resmen AB aday ülkesi konumuna gelmiştir (Bozkır, 2002). Böylece AB uyum süreciyle birlikte pek çok alanda dönüşüm süreci başlamıştır.

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren yönetim mekanizmaları daha sistemli bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Bunlar arasında, şeffaflık ve hesap verebilirlik bağlamında bilgi edinme, dilekçe ve şikâyet hakları ve mali saydamlıkla ilgili mevzuat düzenlemeleri, Kamu Denetçiliği Kurumu ve Kamu Görevlileri Etik Kurulu oluşturulması, katılımcılık ve ademi merkeziyetçilik bağlamında yerel yönetimlere ilişkin düzenlemeler, bağımsız üst kurulların oluşturulması sayılabilir.

Yönetişime yönelik eleştiriler, devletin rolünü azaltarak neoliberal politikaların yayılmasına ve uluslararası sermaye çevrelerinin politika süreçlerine etki etmesinin yolunu açmasına odaklanmaktadır. Bu eleştirilere göre yönetim, devleti bir şirket gibi yapılandırmakta, kamu politikalarını piyasa mantığına indirgemekte ve kamu yararını geri plana itmektedir. Türkiye’de bu eleştiriler, 1990’lardan sonra IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi kurumlarla yürütülen ilişkiler ve bağımsız kurullar, düzenleyici otoriteler ve dış destekli reformlarla, yönetişimin küresel sermayeye entegrasyon aracı olduğunu vurgulamaktadır (Bayramoğlu, 2018).

3.1. Yönetişim kavramının kullanım biçimleri

Yönetişim kavramı, bir tarafın diğer tarafı yönettiği bir ilişkiden, karşılıklı etkileşimlerin öne çıktığı bir ilişkiler bütününe doğru dönüşümü ifade eder. Böylece yönetim; toplumların, faaliyetlerini yönetmek amacıyla kullandıkları politik, ekonomik ve yönetsel iradeyi oluşturmaktadır. Yurttaşların, grupların ve toplulukların; ortaklaşa karar alma ve uygulamada, çıkarlarını dile getirmede, yükümlülüklerini karşılamada ve çatışma noktalarının çözümünde kullandıkları mekanizmaları, süreçleri ve kurumları kapsamaktadır. Bu anlamda yönetim, toplumsal aktörler arasındaki ve toplumsal aktörlerle kamu yönetimi arasındaki karşılıklı etkileşimin niteliğine işaret etmekte ve “birlikte yönetim” anlamını içermektedir (Argüden ve Toksöz, 2008).

Yönetişimin kalitesinin ölçülmesi ise kararların ne şekilde alındığı, gücün ne şekilde

kullanıldığı ve toplumun karar alma sürecine nasıl dahil edildiği ile gerçekleştirilebilmektedir (Özer, 2006). Bu bağlamda ölçme aracı olarak şeffaflık, katılım, hesap verebilirlik gibi yönetişimin ilkelerinden faydalanılmaktadır. Değerlendirmenin sonuçları yönetişimin iyi veya kötü olduğuna dair bilgiler içermektedir.

Yönetişim kavramı, hükümet kavramıyla ilişkilidir. Yönetişim hükümet kavramında bir değişimi yansıtarak, yeni bir hükmetme sürecine, düzenli hüküm durumunda bir değişime veya toplumun idaresinde bir yöntem değişikliğine işaret etmektedir. Yönetişim kavramının altı farklı kullanımından söz edilebilir (Rhodes, 1997):

- **Asgari devlet:** Devlet müdahalesinin azaltılması ve piyasa mekanizmasının kullanılması bağlamında devletin küçültülmesi odaklı bir kullanım söz konusudur. Özelleştirme ve kamu hizmetlerinde yapılan kesintilerle devletin boyutu küçülmektedir.
- **Kurumsal yönetim (corporate governance):** Bu kavram yoğun rekabet altında faaliyet gösteren özel sektör şirket yönetimlerinin kurumsallaşmasıyla ilgilidir. Bu tarz yönetim ilkelerinin kamu yönetimine yansıtılması anlamında kullanılmaktadır.
- **Yeni kamu yönetimi:** Hizmet üretimi için bürokrasinin yerine girişimcilik önerilmekte, sivil toplumun geliştirilmesine ağırlık verilmektedir. Girişimci hükümetlerin çoğu, hizmetler arası rekabeti teşvik eden birimler olarak rol almaktadır. Kontrol hükümet dışı aktörler olan vatandaşlara bırakılır ve sivil toplumun güçlendirilmesi önerilir. Kurumların girdilere değil sonuçlara odaklanmasını, müşterilere seçenekler sunulmasını, sorunların ortaya çıkmadan önleyici tedbirler uygulanmasını öngörür. Katılımcı yönetimin benimsenmesini ve yetki kullanımında ademimerkeziyetçiliği savunmaktadır. Toplumsal sorunların çözümü için kamu, özel sektör ve sivil toplum olmak üzere tüm sektörleri harekete geçiren bir katalizör görevi üstlenmektedir.
- **İyi yönetişim:** Bir ulusun işlerini yönetmek için siyasi gücün kullanımı anlamına gelmektedir. Etkin bir kamu hizmeti, bağımsız bir yargı sistemi ve sözleşmeleri uygulamak için yasal çerçeve, kamu fonlarının hesap verebilir yönetimi, temsili bir makama karşı sorumlu bağımsız bir kamu denetçisi, devletin tüm kademelerinde hukuka ve insan haklarına saygı, çoğulcu bir kurumsal yapı ve özgür basın unsurlarını içermektedir.
- **Sosyal ağlar sistemi:** Sosyal ağlar yaklaşımı, tek bir egemen otorite olmadığını ve merkezi bir aktör tarafından yönetilmenin sınırlarını vurgulamaktadır. Merkezi

yönetimin görevi sosyopolitik etkileşimleri mümkün kılmak, sorunlarla başa çıkmak için çok sayıda ve çeşitli düzenlemeleri teşvik etmek, hizmetleri çeşitli aktörler arasında dağıtmak şeklinde sıralanabilir. Kamu-özel sektör ortaklıkları ve kooperatif yönetimleri sosyal ağlar sisteminin belirgin örneklerindendir.

- Kendi kendini düzenleyen ağlar: Bu kullanım hizmetlerin hükümet ile özel ve gönüllü sektörlerin herhangi birisi tarafından sağlandığını belirtmektedir. Örgütler arası bağlar hizmet sunumunun belirleyici bir özelliğidir. Bu anlayışa göre, hükümet iradesini diğer aktörler üzerinde uygulamak için yeterli güce sahip değildir. Diğer sosyal kurumlar büyük ölçüde özerktir ve büyük ölçüde kendi kendilerini denetlerler.

Yönetişim, demokratik bir yönetim sisteminin kurulması adına ilkeler bütününden teşekkül olmuş yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir (Argüden & Toksöz, 2008). Yönetişimin ana gayesi, yolsuzluğun azaltılması, azınlıkların görüşlerinin dikkate alınması ve karar alma süreçlerinde toplumdaki en savunmasız kesimlerin seslerinin duyulması şeklinde sıralanabilir. Aynı zamanda toplumun mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmayı da teşvik etmektedir (UNESCAP, 2009).

İyi yönetim kavramı, ilk kez 1996 tarihinde Türkiye ev sahipliğinde gerçekleştirilen Habitat II Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansında dilimize kazandırılmıştır (Argüden ve Toksöz, 2008). Habitat II konferansında uluslararası ortaklık, iş birliği, yapabilir kılma ve katılım, sürdürülebilirlik, eşitlik gibi kavramlar öne çıkarılarak, merkezi devlet otoritesinin yanında, yerel yönetimlere, sivil toplum örgütlerinin ve özel sektörün önemine vurgu yapılmıştır (TOKİ, 1999). Böylece yönetim kavramı Türkiye’de de konuşulup tartışılmaya başlanmıştır.

Kötü yönetim ise, iyi yönetimin tam tersi olarak, katılım, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkenlik, tutarlılık, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi ilkelere bağlı kalınmadığı, yolsuzluğun, haksızlığın, adaletsizliğin, tek merkezliliğin var olduğu durumu ifade etmektedir.

3.2. Yönetişim ilkeleri

Yönetişim düzeyinin ölçülmesi amacıyla dünya genelinde anket katılımcılarının, sivil toplum kuruluşlarının, ticari bilgi sağlayıcılarının ve kamu sektörü kuruluşlarının yönetimle ilgili algılarını yansıtan 31 farklı veri kaynağından elde edilen yüzlerce değişkene dayanılarak, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, siyasal istikrar ve şiddetin önlenmesi, hükümetin etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun önlenmesi olmak üzere altı yönetim ilkesi belirlenmiştir (Kaufmann ve ark., 2011). Böylece yönetim ilkelerine dair kavramsal çerçeve belirlenmiş olup katılımcılık, şeffaflık,

hukukun üstünlüğü, eşitlik, hesap verebilirlik ve etkinlik gibi temel ilkeler bu sınırlar doğrultusunda kavramın vazgeçilmez ilkeleri olmuştur (Koçak ve Öztepe, 2012).

Yönetişimde, halkın yönetilenden paydaşa dönüştüğü katılımcılık, kamu kararlarının hazırlanması, alınması ve uygulanmasında etkilenen tüm tarafların sürece dahil olması olarak tanımlanır (Gündoğan, 2013). Katılımcılık yönetişimin her aşamasında (karar alma, uygulama, denetleme) gerekli olup, ifade özgürlüğü ve organize olmuş sivil toplumun mevcudiyetine bağlıdır (Kahraman ve ark., 2012). Halk, doğrudan veya temsilcileriyle dolaylı katılım sağlayarak kamusal politikaları şekillendirebilir. Bu süreç tek seferlik eylemler (belediye toplantıları) veya sürekli istişarelerle (halk oturumları) gerçekleştirilebilir (Quick ve Bryson, 2016). “Gücün yeniden dağıtılması” şeklinde de tanımlanan katılımcılık, yoksulların kaynak paylaşımı, politika belirleme ve program yönetimine katılmasını sağlayarak toplumsal reform aracı işlevi görür (Arnstein, 1969).

Şeffaflık, bireylerin yönetişimin aktörlerinin kaynak kullanımına ilişkin doğru bilgiye erişebilmesidir (Koçak ve Öztepe, 2012). Şeffaflık gizlilik gerektirmeyen tüm karar, uygulama ve sonuçların kamuya açık olmasını kapsar (Eroğlu, 2013). Şeffaflık, kurumun finansal veya diğer tüm bilgilerinin zamanında, doğru, anlaşılabilir, eksiksiz ve düşük maliyetle ulaşılabilir bir biçimde kamuya duyurulmasıdır (Çevik, 2018). Şeffaflığın ana gerekçesi, vatandaşların bilinçli karar verebilmesidir. Yönetişim için vatandaşların en geniş bilgi ve argüman yelpazesine erişmeleri gerekir (Kosack ve Fung, 2014).

Hesap verebilirlik, kurumların ürettikleri ürün ve hizmetleri, belirli bir süre içinde, belirlenen standartlara uygun şekilde, toplumun tüm kesimlerine sunma sorumluluğudur (Kahraman ve ark., 2012). Kamu yönetiminin etkinliği hem iç (kurum içi) hem de dış hesap verebilirlik (yasama, yargı, kamu) gerektirir (Eroğlu, 2013). Özel sektörde hesap verebilirlik, pay sahiplerine karşı hesap verme yükümlülüğünü ifade etmektedir (Çevik, 2018). Ancak özel sektörde de çevresel ve sosyal sorumluluklar nedeniyle şirketler hesap vermeye başlamıştır (Mulgan, 2003). 1970’lerden itibaren reformist baskılar, hükümetleri daha şeffaf olmaya zorlamış; ombudsmanlık, yolsuzlukla mücadele kurumları ve medya denetimi gibi hesap mekanizmaları ortaya çıkmıştır (Mulgan, 2003).

Etkinlik, kurumların belirlenen hedeflere ulaşma derecesini ifade etmektedir (Yükçü ve Atağan, 2009). Etkinlik, kaynakların en iyi şekilde kullanılmasını sağlayacak sonuçlar üretmesine karşılık gelmektedir (Acar, 2007). Etkinliğin amacı kaynak israfının önlenerek en az maliyetle ve en kısa sürede faaliyetlerin gerçekleştirilmesidir (Dilaveroğlu, 2020). Etkinlik, kamuda politika oluşturma ve uygulama kalitesinin göstergesidir (Kaufmann ve ark., 2011).

Eşitlik ve adalet ilkesi, tüm paydaşlara objektif ve hakkaniyetli davranarak çıkar çatışmalarının önlenmesini sağlar. Adalet tüm çalışanlara adil politikalar uygulanması, çalışanlar arasında ayırım yapılmamasını da içerir (Çevik, 2018). Tüm paydaşlar için geçerli olan bir yasal çerçeve, bireyleri, devlet ve devlet dışı aktörlerin güçlerini kötüye kullanmalarını önler (Temiz, 2016). Adaletsizlik genellikle siyasi eşitsizlikten kaynaklanır. Kanunlar ve politikalar; dışlanan, örgütlenemeyen veya çok zayıf gruplara hitap etmeyecektir (Fung, 2006).

Hukukun üstünlüğü ilkesi, tüm birey ve kurumların hukukun çizdiği çerçeveye tabi olmasıdır. Ulusal düzeyde hukukun üstünlüğü, vatandaşların ve onları yönetenlerin, uluslararası düzeyde ise devletlerin ve uluslararası örgütlerin hukuka uymak zorunda olduğu anlamına gelir (RWI, 2015). Hukukun üstünlüğü, demokratik yönetimin temeli olup, evrensel hukuk kurallarına uyumu, yasalar önünde eşitliği ve keyfiliğin önlenmesini sağlar (Çevik, 2007).

4. Çevresel yönetim

İnsanın doğal çevre üzerindeki etkileri; ormanlar, bozkırlar, çayırlar, makilik alanlar gibi bitkiler üzerindeki etkiler, göller, akarsular gibi tatlı su kaynakları ile denizler üzerindeki etkiler, atmosfer üzerindeki etkiler, kara, hava ve denizlerde yaşayan her türden hayvanlar üzerindeki etkiler şeklinde alt bölümlere ayrılarak değerlendirilebilir. Tüm bu alt bölümler doğal çevrenin bir parçasıdır ve öncelikle resmin bütününe görmek ve anlamak önemlidir. Bu nedenle resmin bütününe temsil eden çevresel yönetim konusu irdelenecektir.

4.1. Çevresel yönetime kavramsal bakış

Çevresel yönetim kavramı, aktörlerin çevreye yönelik davranışlarını şekillendiren ve kısıtlayan geniş yelpazedeki politik, ekonomik ve sosyal yapıları ve süreçleri belirtmek için kullanılmaktadır. Dolayısıyla çevresel yönetim, insanın doğal çevre üzerindeki etkilerinin düzenlendiği çoklu kanalları ifade eder. Çevresel yönetim, kural oluşturmaya, kurumsal yapılanmaya, izlemeyi ve uygulamayı gerektirir. Aynı zamanda geniş bir paydaş yelpazesinin katılımını içeren bir süreçte, çevreye yönelik kabul edilebilir davranışlara ilişkin normlar, beklentiler ve sosyal anlayıştan oluşan yumuşak bir altyapı anlamına da gelir (Levy ve Newell, 2005).

Çevresel yönetim, çevreyle ilgili kararların nasıl alındığını ve bu kararlar sonucunda ortaya çıkan politika ve süreçlerin çevresel ve toplumsal olarak sürdürülebilir sonuçlara yol

açıp açmadığını gösterir. Çevresel yönetim analizleri; yönetişimin kurumsal, yapısal ve süreçsel unsurlarının kapasitesine, işleyişine ve/veya performansına odaklanır (Bennett ve Satterfield, 2018) .

Çevresel yönetim, küreselleşme, merkezi olmayan (ademimerkeziyetçi) çevresel yönetim, pazar ve birey odaklı araçlar ile ölçekler arası yönetim olmak üzere başlıca dört tema etrafında şekillenmektedir. Bu temalar, çevresel ve doğal kaynak krizlerini çözmek için yenilikçi yollar geliştirilmesi yönünde baskılar yaratmakta ve mevcut yönetim biçimlerini zorlamaktadır. Aynı zamanda, çevre sorunlarıyla ciddiyle ilgilenme çabalarında var olan olanakların sembolü olup, eksiklikleri çevresel aktörlerin kötüleşen çevresel sorunlarla başa çıkma kapasitesi konusunda endişe yaratmaktadır (Lemos ve Agrawal, 2006) olarak belirtilmektedir.

- Küreselleşme: Son zamanlarda, kıtalararası ekonomik, sosyal ve siyasi uyum sürecini tanımlamak için kullanılan geniş bir kavramdır. Dünya çapındaki bu entegrasyon, kişilerin uluslararası düzeyde iletişim kurmasına, seyahat etmesine ve yatırım yapmasına olanak sağlamakta, şirketlerin ürünlerini geniş çapta pazarlamasına, sermaye, insan ve maddi kaynakları daha verimli bir şekilde elde etmesine, ileri teknolojiyi paylaşmasına ve ölçek ekonomisinden yararlanmasına yardımcı olmaktadır (Wells ve ark., 2001).

Küreselleşme, ekonomik, siyasal/güvenlik, teknolojik/iletişimsel, çevresel/demografik ve kültürel olmak üzere pek çok boyutta (Bayar, 2008) ele alınması gereken kapsamlı bir kavramdır.

Uluslararası çevresel yönetim mekanizmaları; bilimsel, teknolojik ve sıradan bilginin bütünleştirilmesi ve bilgilerin hızlı bir şekilde iletilmesi; işlevsel performansta yeterli yedekleme ve esnekliğin sağlanması; birden fazla aktörün katılımının sağlanması; uluslararası rejimler ile devlet dışı aktörler arasındaki ilişkinin ekonomik ve çevresel değişimlere yanıt verme açısından temel olduğunu kabul etmesi; yasal düzenlemelerin ötesine geçen işbirliği yöntemlerinin belirlenmesi; ortak sorunları çözmek için işbirliği ve sinerjiyi geliştirmek amacıyla ölçekler arası çalışılması; sosyal öğrenmeyi ve uzlaşma arayışını teşvik etmesi (Lemos ve Agrawal, 2006)açılarından avantaj sağlamaktadır.

Gelişen küresel yönetim söylemi 1970'lerin ve 1980'lerin uluslararası rejimler yaklaşımının devamı niteliğindedir. Küresel çevresel iş birliği ve yönetişimi küresel çevre sorunları ile mücadelede hayati önem taşımaktadır (Ford ve ark., 2005).

- Merkezi olmayan çevresel yönetim: Ademimerkeziyetçilik bir takım kamusal

hizmetlerin merkezi yönetim haricinde, başka kamu kuruluşları tarafından yürütülmesi olarak tanımlanmaktadır (KB, 2014).

Kamu yönetimi uzmanları tarafından yerelleşmenin yetki devri ve yetki aktarımı olmak üzere iki şekilde gerçekleşebileceğine vurgu yapılmaktadır. Yetki devri ile yerelleşme, merkezî hükümetin bazı görev ve iş yüklerinin merkeze bağlı bölgesel ya da yerel ofislere aktarıldığı bir kurum içi yeniden düzenleme sürecini ifade etmektedir. Bu durumda, politika içeriği üzerindeki asıl yetki merkezde kalmaktadır. Ancak sahadaki ofislere ve görevlilere, bu politikaların nasıl uygulanacağına dair bir miktar takdir yetkisi verilmektedir. Yetki aktarımı ise, yerel yönetim birimlerine (bölge, eyalet, il ya da belediye düzeyinde) çok daha kapsamlı bir karar alma yetkisinin ve sorumluluğunun devredilmesini içermektedir. Bu yerel organların tüzel kişiliği, federal sistemlerde genellikle anayasal olarak, üniter sistemlerde ise yerel yönetim yasası gibi yasal düzenlemelerle tanınır. Bu sistemde, yerel yönetimler merkezî devletten daha bağımsız şekilde hareket edebilmektedirler (Hutchcroft, 2002).

Bir devlet sistemi ne kadar ademimerkeziyetçi ise, yasama, yürütme ve yargı arasındaki güç ilişkileri ne kadar dengeli ise, seçim sistemi ne kadar orantılı ise ve son olarak referandum aracı ne kadar kullanılabilir ise, yeni toplumsal hareketler için erişim noktalarının sayısı da o kadar fazla olacaktır (Van Der Heijden, 2006).

Ademimerkeziyetçilik, hiyerarşik, bürokratik bir yukarıdan aşağıya yönetim mekanizmasından, şeffaflığın yüksek olduğu ve yönetilenlere karşı hesap verebilirliğin kamu görevlilerinin davranışları üzerinde bağlayıcı bir kısıtlama olarak işlev gördüğü, katılım ve iş birliği ile karakterize edilen iç içe geçmiş özyönetimler sistemine doğru yönetimi yeniden oluşturmayı amaçlamaktadır (Faguet, 2011).

Çevresel yönetişimin ademimerkezileştirilmesinin sağladığı faydalar; ulus-altı birimler arasındaki rekabet nedeniyle daha fazla verimliliğin sağlanması; karar alma sürecinin yönetişimden etkilenenlere yaklaştırılmasını, böylece daha yüksek katılımın ve hesap verebilirliğin teşvik edilmesi ve son olarak, karar vericilerin doğal kaynaklar hakkında zamana ve yere özgü daha kesin bilgilerden yararlanmasına yardımcı olması şeklinde sıralanabilir (Lemos ve Agrawal, 2006).

- Pazar ve birey odaklı araçlar: 1970'lerden bu yana devletin çevresel yönetişimin başlıca aktörü olarak gerilemesi, piyasa ve gönüllü teşviklere dayalı mekanizmaları da ön plana çıkarmıştır. Pazar ve birey odaklı araçlar, hiyerarşik olarak örgütlenmiş, düzenleyici kontrol ve hatta tamamen katılımcı yapılara dayanmak yerine, belirli

çevresel stratejilerle ilişkili maliyet ve faydaların dikkatli bir şekilde hesaplanması ve birleştirilmesi yoluyla bireysel teşvikleri çevresel açıdan olumlu sonuçlar lehine harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Pazar ve birey odaklı araçlar çok geniş bir yelpazeye sahip olmakla beraber sertifikasyon, eko-etiketleme, gönüllü anlaşmalar bunlardan birkaçıdır (Lemos ve Agrawal, 2006).

- Ölçekler arası yönetim, mekânsal alanlar ve yetki alanları arasındaki gibi farklı ölçekler arasındaki etkileşimler olarak ifade edilmektedir (Cash ve ark., 2006).

Teorik olarak ölçekler arası yönetim, kaynaklardan (yaban hayatı, açık alan, rekreasyon, tarım, su vb.) elde edilen sosyal faydaların, daha büyük ekosistemin bütünlüğünden ödün vermeden bölgesel olarak dağıtılmasını sağlar. Bu yönetim rejimleri idari, sosyal veya politik sınırların kurumsal parçalanmasına karşı koymayı amaçlamaktadır. Dahası, iç içe geçmiş yönetime kamu-özel ağlarının dahil edilmesi, yönetimde farklı çıkarların temsilini artırmaktadır (Lemos ve Agrawal, 2006). Ölçekler arası kaynak yönetimi ağları yalnızca daha dayanıklı bir yönetim oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda daha katılımcı ve etkili bir yönetim de yaratabilir (Markelova ve Mwangi, 2012).

4.2. Çevresel yönetime tarihsel bakış

Sosyoekonomik yapıları ve gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı pek çok ülke 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında İsveç'in başkenti Stockholm'de ilk kez çevre konusunda bir araya gelmiş ve bu konferansın çıktısı olarak Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirisi kabul edilmiştir (DB, 2023).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ise ilk kez, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'na hazırlanan Brundtland Raporu'nda "Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır (DB, 2023).

1987 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan Brundtland Raporu'nun ardından sürdürülebilir kalkınmanın siyasi bir söylem olarak ortaya çıkmasıyla birlikte hükümetler devlet dışı aktörlerle daha fazla yetki paylaşmaya başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma çevresel, sosyal ve ekonomik konuların bütünsel olarak ele alınması gerektiğini kabul eden bir anlayış içermektedir. Bu fikir, ulusal hükümetlere çevresel yönetim için daha geniş kapsamlı ve yasal olmayan stratejiler uygulamaya davet eden BM 1992 Rio Dünya Zirvesi'nin temelini oluşturmuştur. Rio Dünya Zirvesi'nin ana uygulama anlaşması olan Gündem 21, sürdürülebilirliğin yönetilmesinde işletmeler, yerel yönetimler ve

topluluklar gibi devlet dışı aktörlere de yeni roller öngörmüştür. Ekonomilerin daha çevre dostu çizgilerde reform edilebileceği fikrine dayanan bu yaklaşım, tüketiciler ve işletmeler gibi toplumsal aktörleri, genellikle yeni pazarlar ve teknolojik yenilikler yaratarak çevre korumayı teşvik etme konusunda güçlendirmek için hükümet müdahalesini içermektedir. Çevreyi korumanın daha az düzenleyici ve hatta düzenleyici olmayan yolları (çevre vergilendirmesi ve emisyon ticareti gibi) ekonomistler tarafından aktif olarak teşvik edilmiştir (Benson ve Jordan, 2017). Rio Bildirisi ile aynı zamanda Orman İlkeleri de kabul edilmiş, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi İmzaya açılmıştır. 1994 yılında imzaya açılan BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi de yine Rio Konferansı'nda alınan kararlara paralel olarak hazırlanmıştır (DB, 2023).

Kalkınma konusunda önemli bir politika aracı olarak bilinen ve 2000 yılında 147 ülke ve hükümet başkanlarının da dahil olduğu 189 ulusun temsilcileri ile gerçekleştirilen zirvede alınan kararlarla hazırlanan Binyıl Bildirgesine dayanan Binyıl Kalkınma Hedefleri; insani kalkınmaya yönelik olarak aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, tüm bireyler için temel eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadının durumunun güçlendirilmesi, çocuk ölümleri, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve diğer salgın hastalıklarla mücadele, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve kalkınma için küresel ortaklık konularını içermektedir. Binyıl Kalkınma Hedefleri kapsamında yapılacak olan çalışmaların belirlenen göstergeler rehberliğinde taraf olan bütün ülkelerce 2015 yılına kadar tamamlanması hedeflenmiştir (DPT ve UN, 2010).

26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg'ta düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde (Rio+10), çevre konusunda ortak hedeflerin ve gündemlerin benimsenmesi sürecinde, çevrenin korunmasıyla sosyal ve ekonomik gelişmenin bağlantılı bir şekilde yürütülerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması konusu değerlendirilmiştir (Ağca, 2002).

1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilen Rio Dünya Zirvesinden itibaren ülkelerin son 20 yılda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik başarılarını ve eksikliklerini tartışmalarına ve gelecekte insan refahını tehdit edecek zorluklara ilişkin alternatifleri ortaya koymalarına olanak sağlamak amacıyla 20-22 Haziran 2012 tarihleri arasında yine Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) düzenlenmiştir. Rio+20'de daha yaşanabilir bir gezegene ulaşmak için yapılan tartışmalar sonucunda verilen kararlar ve taahhütler sonucu hazırlanan belge "İstedığımız Gelecek" olarak adlandırılmıştır (DB, 2023).

Bu belge sürdürülebilir kalkınma konusundaki politik kararlılığı ortaya koymanın

yanında, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin tamamlanacağı 2015 yılı sonrası için Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile sürdürülebilir kalkınma konusunda üst düzeyli bir politik panelinin oluşturulması konularında kararları da içermektedir. Belge, aynı zamanda yeşil ekonomi gibi sürdürülebilir kalkınmaya hizmet edecek araçların devreye alınması, uluslararası düzeyde sürdürülebilir kalkınmanın kurumsal yapısının güçlendirilmesi ile istihdam, enerji, kentler, gıda, su, denizler ve afetler konularında yol gösterici ilkeleri ve uygulama çerçevesini de belirlemektedir (UN, 2012).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, ABD'nin New York eyaletinde, 2015 yılında, çevresel sürdürülebilirlik ile ekonomik kalkınma hedeflerinin devamı niteliğinde, yoksulluğun ortadan kaldırılması, dünyanın korunması, adaletsizlik ve eşitsizlikle mücadele edilmesi amacıyla 2030 yılında tamamlanması planlanan bir yol haritası olarak Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini (SKH) kabul etmiştir (UN, 2024). SKH'leri 17 başlık altında toplanmış evrensel hedeflerden oluşmaktadır. Bu hedeflerden çevresel sürdürülebilirlikle doğrudan ilişkili olanlar; 6. Maddede gösterilen “temiz hava ve sanitasyon”, 11. Maddede gösterilen “sürdürülebilir şehirler ve topluluklar”, 13. Maddede gösterilen “iklim eylemi”, 14. Maddede gösterilen “sudaki yaşam” ve 15. Maddede gösterilen “karasal yaşam” başlıkları altında sıralanmaktadır. Bu hedeflerden “karasal yaşam” başlıklı 15. Madde biyolojik çeşitliliğin korunması, iklim değişikliği ile mücadele, kuraklaşma sorunlarının önüne geçilmesi gibi konuların yanında, ormansızlaşmanın önüne geçilmesi, herhangi bir sebepten dolayı bozulmuş orman alanlarının iyileştirilmesi, yeniden orman tesisi, sürdürülebilir orman yönetiminin sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınması gibi ormancılık alanı ile ilgili konuları da içermektedir (UN DESA, 2019).

5. Sonuçlar

Tarihsel süreç içerisinde toplumsal ihtiyaçların farklılaşması, sosyoekonomik değişimler, bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler gibi pek çok unsurun etkisiyle yönetim anlayışında değişimler meydana gelmiştir. Mevcudiyeti M.Ö. 4000'li yıllara değin uzanan, sanatların en eskisi bilimlerin en yenisi olarak nitelenen yönetim kavramı, bir bilim olarak ele alınmaya başladığı 20. yy.'ın başlarından itibaren pek çok kez paradigma değişimlerinin etkisinde evrilmiştir. Başlangıçta insanı makinanın bir parçası olarak gören yönetim anlayışı zaman içerisinde yerini insan kaynağını yönetimin en önemli unsurlarından biri olarak ele alan bir anlayışa dönüşmüştür.

Yönetim yaklaşımları, zaman içerisinde her ne kadar çeşitli şekillerde değişime uğramış olsa da karar alma ve uygulama süreçlerinde merkeziyetçi ve hiyerarşik yapı mevcudiyetini korumaya devam etmiştir.

1980’li yıllardan itibaren merkezi otoritenin karar alma ve uygulama süreçlerinde tek başına yeterli olamayacağı anlayışından yola çıkılarak toplumun kamu, sivil toplum ve özel sektör gibi farklı kesimlerinin yönetim süreçlerine dahil edildiği yeni bir anlayış benimsenmeye başlamıştır. Bu anlayış en genel haliyle birlikte yönetmek anlamı taşıyan “yönetişim” kavramı ile yönetim literatürüne dahil olmuştur. Yönetişim ile katılım, eşitlik, adalet, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi birtakım ilkeler temelinde demokratik bir yönetim süreci oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu ilkeler aynı zamanda yönetişim derecelendirmesinde birer gösterge niteliğindedir.

Toplumu oluşturan bireylerin ormanlar, su kaynakları, atmosfer gibi doğal çevre üzerindeki olumsuz etkileri, bu etkilerin çevresel faktörler üzerinde yarattığı geri dönüşü oldukça zor olan tahribatlar, doğal kaynakların gelecek nesillere aktarımı konusunda yaşanan endişeler, kısacası çevresel sorunlara çözüm arayışları dikkatleri çevresel yönetişim konusuna çevirmiştir.

Çevresel yönetişim, bireylerin doğal çevre üzerindeki etkilerinin düzenlendiği siyasi, ekonomik ve sosyal yapılar ve süreçleri ifade etmesinin yanında çevre ile ilgili karar alma süreçlerinde kamu, özel sektör ve sivil toplum iş birliğini esas alan katılımcı bir yaklaşım sunmaktadır. Çevresel yönetişim, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımı, toplumun her kesiminin doğal kaynaklardan eşit pay alması, çevresel adaletin sağlanması, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı benzeri olumsuz çevresel etkilerin tersine çevrilmesi gibi amaçlar içermektedir. Çevresel yönetişim ekonomik kalkınma ile sürdürülebilir doğal kaynak kullanımı arasında koruma-kullanma dengesini sağlayabilmek adına adeta bir terazi görevi üstlenmektedir.

Çevresel yönetişim ile çevre ve doğal kaynak meselelerinin çözümü için bütüncül, kapsayıcı ve sürdürülebilir çözümler üretebilecek önemli bir çerçeve sunulmuştur. Bu meseleler için sadece merkezi hükümetlerce değil, yerel yönetimler, özel sektör ve STÖ’ler gibi farklı aktörlerin katılımıyla etkili çevre politikaları oluşturulmaya ve uygulamaya çalışılmıştır. İklim değişikliği gibi sınır aşan meseleler için, uluslararası iş birlikleri kurulmuş, Kyoto Protokolü ve Paris İklim anlaşması gibi anlaşmalar ve koordinasyonlar sağlanmıştır. Çevre ve doğal kaynak alanında karar alma süreçlerinde halkın katılımı, şeffaflık ve hesap verebilirlik konuları, uluslararası sözleşmelere konu edilmiştir. İklim

değişikliğiyle ilgili küresel ölçekte bilimsel bilgiler ortaya konulmuş, raporlar BM ve ülkelerce politika oluşturmada referans alınmaya başlanmıştır.

Yönetişimin, politika geliştirme ve uygulama, şeffaflık ve hesap verebilirlik, bilgi paylaşımı, katılımcılık, uluslararası iş birliği, koordinasyon gibi önemli katkı ve rollerine karşın, çevre ve doğal kaynaklara ilişkin meselelerin çoğu çözümlenememiştir. Zira yönetişimin çevre ve doğal kaynak meselelerini çözme kapasitesi, politik irade, ekonomik çıkarlar ve uluslararası iş birliğindeki sınırlılıklar nedeniyle çoğu zaman sınırlı kaldığı ifade edilmektedir. Çevresel yönetim mekanizmalarının bazı meselelerin artış hızını azalttığı, küresel olarak olmasa da bazı bölgesel iyileşmelerin olduğu, çevre ve doğal kaynak alanındaki farkındalığı artırdığı söylenebilir.

Çevresel yönetişimin sağlanamaması veya yönetim düzeyinin düşük olması pek çok sosyoekonomik sorunu da beraberinde getirecektir. Bu etkiler, çevresel tahribatın artması, iklim değişikliğinin hızlanması, biyolojik çeşitliliğin azalması bazı türlerin neslinin tükenmesi, çevresel bozulmanın halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin artması, doğal kaynakların azalması zamanla hammadde ihtiyacının karşılanamayacak düzeye inmesi şeklinde sıralanabilir.

Bu bağlamda, yönetim mekanizması içerisindeki kurumsal yapıların ve uluslararası iş birliklerinin güçlendirilmesi, kurumlararası yetki ve sorumluluk karmaşalarının giderilmesi, sivil toplumun, özellikle de yerel halkların yönetim süreçlerine katılımının desteklenmesi, katılım mekanizmalarının genişletilmesi, çevresel sorumlulukların ve faydaların adil paylaşımı için gerekli yasal düzenlemelerin gözden geçirilerek uygulamadaki aksaklıkların giderilmesine yönelik önlemler alınması, kamuya açıklama ve hesap verme süreç ve yöntemlerinin iyileştirilmesi çevresel yönetişimin sağlanması veya güçlendirilmesi amacıyla atılması gereken adımlar olarak ifade edilebilir.

Teşekkür

Bu çalışma Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında yapmakta olduğu doktora tezi kapsamında üretilmiştir. Tez çalışması 2240264 numaralı TÜBİTAK Hızlı Destek Projesi olarak desteklenmiştir.

Kaynaklar

- Acar, Ş. B. (2007). *İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yönetiminde Mali Saydamlık ve Kamuoyu Denetiminin Etkinleştirilmesi, Devlet Bütçe Uzmanlığı, Araştırma Raporu.*
- Ağca, B. (2002). *Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi.* https://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa
- Akman, Y. (2020). Yönetimsel İlkeler. İçinde M. Özdemir (Ed.), *Yönetim Sanatı* (1. bs, ss. 58-70). Anı Yayıncılık.
- Argüden, Y., & Toksöz, F. (2008). *İyi Yönetişim El Kitabı* (F. Toksöz, Ed.; 1. bs). TESEV Yayınları.
- Argyris, C. (1959). *The Individual and Organization: An Empirical Test.* 4, 145-167. <https://doi.org/https://doi.org/10.2307/2390675>
- Argyris, C. (1973). *Personality and Organization Theory Revisited, Administrative Science Quarterly.* 18, 141-167. <https://doi.org/doi.org/10.2307/2392060>
- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of The American Planning Association,* 35(1), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Aydınlı, H. İ. (2004). *Sosyo-ekonomik Dönüşüm Süresinde Belediyeler* (1. bs). Nobel yayın.
- Bansal, P. C. (1996). *Review Work: Reengineering Management: The Mandate for New Leadership James Champy.*
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi,* 25-34.
- Bayramoğlu, S. (2018). *Yönetişim Zihniyeti: Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü* (4. bs). İletişim yayınları.
- Bennett, N. J., & Satterfield, T. (2018). Environmental governance: A practical framework to guide design, evaluation, and analysis. *Conservation Letters,* 11(6), e12600. <https://doi.org/10.1111/CONL.12600;PAGEGROUP:STRING:PUBLICATION>
- Benson, D., & Jordan, A. (2017). Environmental Governance. *International Encyclopedia of Geography,* 1-9. <https://doi.org/10.1002/9781118786352.WBIEG0631>
- Bertalanffy, L. Von. (1950). *An Outline of General System Theory.* 1, 134-165. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1093/bjps/i.2.134>
- Bolat, T., Seymen, O. A., Bolat, O. İ., & Erdem, B. (2018). *Yönetim ve Organizasyon* (7. bs). Detay Yayıncılık.

- Bozkır, V. (2002). Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci. *Dışişleri Bakanlığı Yayınları*.
- Cash, D. W., Adger, W. N., Berkes, F., Garden, P., Lebel, L., Olsson, P., Pritchard, L., & Young, O. (2006). Scale and Cross-s,Scale Dynamics: Governance and Information in a Multilevel World. *Ecology and Society*, 11, 1-12.
- Çevik, H. H. (2007). *Türkiye'de Kamu Yönetimi Sorunları* (3. bs). Seçkin Yayıncılık.
- Çevik, T. Ç. (2018). Kurumsal Yönetişim Açısından Kurumsal Güven Yaklaşımı. İçinde V. Ekin & T. Ç. Çevik (Ed.), *Yönetişimde Yeni Yaklaşımlar* (ss. 165-172). Kriter yayınevi.
- Çukurçayır, M. A., & Eroğlu, H. T. (2012). Yönetişim Yaklaşımı ve Türkiye'de Kent Konseyleri. İçinde Genç F. N. (Ed.), *Yönetişim ve Yönetim Ekseninde Kamu Yönetimi* (ss. 215-244). Ekin yayınevi.
- Dalay, İ. (2001). *Yönetim ve Organizasyon: İlkeler, Teoriler ve Stratejiler* (1. bs). Sakarya Üniversitesi.
- DB. (2023). *Çevre, İklim Değişikliği ve Suyu Dair Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri*. <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>.
- Dilaveroğlu, A. (2020). Yönetişim İlkeleri ve Yerel Yönetimler Mevzuatına Yansımalar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 45-63.
- DPT, & UN. (2010). *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu, Türkiye 2010*.
- Eren, E., & Özdemirci, A. (2018). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası* (10. bs). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Eroğlu, H. T. (2013). Kamu Yönetiminde Hiyerarşi, Ağ, Piyasa ve Aktörler Düzleminde Yönetişim. İçinde M. A. Çukurçayır & H. T. Eroğlu (Ed.), *Yönetişim* (ss. 141-168). Çizgi kitabevi.
- Faguet, J.-P. (2011). Decentralization and governance. *Elsevier*.
- Fayol, H. (2016). *Genel ve Endüstriyel Yönetim* (B. Akın, Ed.; M. A. Çolakoğlu, Çev.; 5. bs). Adres Yayınları.
- Flarey, D. L. (1995). Reengineering Management. *The Journal of Nursing Administration*, 25, 12-13.
- Ford, L. H., Edited, L. D. L. (David L., & Newell, P. (Peter J. (2005). *The business of global environmental governance*. 360.
- Fung, A. (2006). *Varieties of Participation in Complex Governance*. 66, 66-75.
- Göymen, K. (2010). *Türkiye'de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma* (1. bs). Boyut Yayın Grubu.

- Green, C. D. (2000). Classics In The History of Psychology. *York University*, 1-14.
- Gündoğan, E. (2013). Yönetişim: Kavram, Kuram ve Boyutlar. İçinde M. A. Çukurçayır & H. T. Eroğlu (Ed.), *Yönetişim* (ss. 15-56). Çizgi kitabevi.
- Hutchcroft, P. D. (2002). Centralization and Decentralization in Administration and Politics: Assessing Territorial Dimensions of Authority and Power. İçinde *Governance* (ss. 23-53). John Wiley and Sons.
- Kahraman, Y., Vurgun, L., & Öztıp, S. (2012). Yönetişim ve Yönetim Ekseninde Kamu Yönetimi. İçinde F. N. Genç (Ed.), *Yönetişim ve Yönetim Ekseninde Kamu Yönetimi* (ss. 111-136). Ekin yayınevi.
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2011). The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues. *Hague Journal on the Rule of Law*, 3(2), 220-246. <https://doi.org/10.1017/S1876404511200046>
- KB. (2014). *Onuncu Kalkınma Planı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu-Kalkinma-Plani-Yerel-Yonetimler-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu.pdf>
- Kjaer, A. M. (2004). *Governance, Key Concepts* (1. bs). Polity press.
- Koçak, S. Y., & Öztepe, M. C. (2012). Yönetişim Yaklaşımı Açısından Kamu Yönetimi Etiği. İçinde Genç F. N. (Ed.), *Yönetişim ve Yönetim Ekseninde Kamu Yönetimi* (ss. 87-110). Ekin yayıncılık.
- Koçel, T. (2005). *İşletme Yöneticiliği* (10. bs). Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Kosack, S., & Fung, A. (2014). *Does Transparency Improve Governance?* 17, 65-87.
- Krafçik, J. F. (1988). *Triumph Of The Lean Production System*. 41-52.
- Lemos, M. C., & Agrawal, A. (2006). Environmental Governance. *Annu. Rev. Environ. Resour*, 31, 297-325. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.31.042605.135621>
- Levy, D. L., & Newell, P. J. (2005). The Business of Global Environmental Governance. *Massachusetts Institute Of Tecnology*, 1-345.
- Markelova, H., & Mwangi, E. (2012). The Wealth Of The Commons, A Worl Beyond Market&State, Multilevel Governance and Cross-Scale Coordination for Natural Resource Management: Lessons from Current Research. İçinde D. Bollier & S. Helfrich (Ed.), <https://wealthofthecommons.org/essay/multilevel-governance-and-cross-scale-coordination-natural-resource-management-lessons-current>. Levellers.
- Mayo, E. (1930). The Human Effect of Mechanization. *The American Economic Review*, 20(1), 156-176.
- Mcgregor, D. (1960). *The Human Side of Enterprise* (C. 2, Sayı 1). TATA McGRAW-HILL.

- Mergen, E. (1993). Toplam Kalite Yönetimi. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1-2.
- Mulgan, R. G. (2003). *Holding power to account : accountability in modern democracies*. Palgrave Macmillan.
- Özer, M. A. (2006). Yönetişim Üzerine Notlar. *Sayıştay Dergisi*, 63, 59-89.
- Quick, K. S., & Bryson, J. (2016). *Theories of Public Participation In Governance*. 1-12.
- Rhodes, R. A. W. (1997). *Understanding Governance : Policy, Networks, Governance, Reflexivity, and Accountability* (İ. Durusoy, Çev.). Open University Press.
- Robbins, S. P., Decenzo, D. A., & Coulter, M. (2016). Yöneticiler ve Yönetim (M. Çetin, Çev.). İçinde A. Ögüt & C. Erbil (Ed.), *Yönetimin Esasları* (8. bs, ss. 2-28). Nobel.
- Rowold, J. (2005). Multifactor Leadership Questionnaire Psychometric Properties of the German Translation by Jens Rowold. *Mind Garden*.
- RWI. (2015). Hukukun Üstünlüğü (Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Çev.). İçinde M. Toprak (Ed.), *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*. Ayrıntı Basımevi.
- Seker, S. E. (2014). Max Weber ve Bürokrasi. *YBS Ansiklopedi*, 1, 1-30.
- Sezer, Ö. (2021). *Kamu ve Özel Sektör Yönetimi İçin Yönetim Sözlüğü* (M. A. Özer, Ed.; 2. bs, ss. 435-435). Lykeion.
- Şimşek, M. Ş., & Çelik, A. (2019). *Yönetim ve Organizasyon* (21. bs). Eğitim Yayınevi.
- Taylor, F. W. (2020). *Bilimsel Yönetimin ilkeleri* (H. B. Akın, Çev.; 5. bs, C. 5). Çizgi Kitabevi.
- Temiz, H. E. (2016). Sosyal Politika Bağlamında Küresel Yönetişim. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 6(13), 201-217.
- Thomson, T. M. (1998). *Management by Objectives* (2. bs, C. 20). The Pfeiffer Library.
- TOKİ. (1999). Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu. *Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Konferansı Habitat II*, 1-82.
- Türker, M. F. (2020). Ormancılık İşletme Ekonomisi. İçinde *1. Baskı* (3. bs). Ormancılık ve Tabiatı Koruma Vakfı.
- UN. (2012). *The Future We Want*. 1-49.
- UN. (2024). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları*.
<https://www.globalcompactturkiye.org/surdurulebilir-kalkinma-amaclari>
- UN DESA. (2019, Temmuz 12). *United Nations Sustainable Development Goals*.
<https://sdgs.un.org/goals>.
- UNESCAP. (2009). *What Is Good Governance*. 1-3.
- Ülgen, H., & Mirze, S. K. (2018). *İşletmelerde Stratejik Yönetim* (C. 9).

- Van Der Heijden, H.-A. (2006). Globalization, Environmental Movements, And International Political Opportunity Structures. *JSTOR*, 19, 28-45.
- WCED. (1987). *Brundtland Raporu*.
- Wells, G. J., Shuey, R., & Kiely, R. (2001). *Globalization* (1. bs). Nova Publishers.
- Womack, J. P., & Jones, D. T. (2003). Lean Thinking. İçinde *Simon & Schuster* (2. bs, C. 48, Sayı 11). Free Press.
- Yıldırım, M. (2010). Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7, 703-720.
- Yükçü, S., & Atağan, G. (2009). Etkinlik, Etkililik ve Verimlilik Kavramlarının Yarattığı Karışıklık. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23, 1-13.